

FUNERÁLNÍ TURISTIKA

HŘBITOVNÍ HISTORIE
HROBKY A KOSTNICE
VÝLETY, ZAJÍMAVOSTI

Ladislav Hoskovec
Eva Obůrková

Funerální turistika

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Eva Obůrková, Ladislav Hoskovec
Funerální turistika – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

FUNERÁLNÍ TURISTIKA

Eva Obůrková
Ladislav Hoskovec

OBSAH

Předmluva	8
Zrnko hřbitovní historie	9
Hřbitovní symboly	11
Rostliny hřbitovů	83
Putování za hřbitovy a dalšími památkami	105
Hrobová jména	106
Temná místa, která znáte z filmů	108
Kuriozity	113
Krematoria	134
Nej... hřbitovy a hrobky	138
Funerální stezky	161
Kostnice, smrtky a mumie	167
Smrt celebrit	179
Bojiště a hromadné hroby	187
Temná místa z české literatury	190
Popraviště, šibenice a temná místa	197
Na skok za kopečky	201
Fotografie	205

PŘEDMLUVA

Knihu, kterou držíte v rukou, nelze zařadit mezi klasické turistické průvodce – a přece vás zavede na místa, kam se lidé vydávají už po staletí. Ne však kvůli výhledu či místní specialitě, ale kvůli smrti.

Funerální turistika může znít jako rozmar pro ty, kdo mají doma sbírku černých svíček a říkají věci jako „memento mori“ místo „dobrý den“. Ale nebojte: není třeba být gotikem ani nekrofilem, aby vás zaujaly hřbitovní symboly, krematoria, kostnice, slavné hroby, popraviště. Náš přístup není pietní v klasickém smyslu – není to tichý šepot s rukama složenými na klíně. Ale také nejde o senzacechtivé okukování tragédií. Smrt tu bereme vážně, ale ne bez humoru, se vši úctou a jistou dávkou fascinace, která se nebojí říct nahlas to, co si jiní jen myslí potichu mezi náhrobky.

Nejde o knihu určenou výhradně znalcům funerální kultury, ale spíše o mapu k jejím jednotlivým souřadnicím. Některé kapitoly nabízejí historický či symbolický kontext (například odstavce o hřbitovních rostlinách či symbolech), jiné vás zavedou na konkrétní místa – známá i zapomenutá, slavná i bizarní. A jinde se setkáte se jmény, postavami a příběhy, které dodnes vyvolávají šepot i fascinaci. Co tedy držíte v rukou? Průvodce. Atlas. Herbář symbolů. Cestovní deník, návod, jak se neztratit mezi náhrobky.

Není nutné číst kapitoly postupně – klidně knihu otevřete tam, kde vám zrovna nejvíc zabuší srdce. Možná začnete u kostnic, možná u smrtky v literatuře, možná se hned vydáte na nějakou z našich funerálních stezek. Každá kapitola může stát sama o sobě, ale dohromady tvoří síť témat, která ukazují, že hřbitovy a památní místa nejsou jen tiché odpočívárny minulosti, ale živá svědectví o tom, co pro nás znamená být – a přestat být. Každá kapitola otevírá jiné dveře. Smrt je všude.

A pamatujte: **KAŽDÝ NAKONEC DOJDE NA HŘBITOV. TATO KNIHA VÁM UKÁŽE, JAK SE TAM NEZTRATIT.**

ZRNKO HŘBITOVNÍ HISTORIE

Starověk umísťoval svá pohřebiště mimo lidská sídla. Mrtvému bylo potřebné vzdát všechny náležitě pocty, vykonat všechny nezbytné rituály pro usmíření jeho duše, avšak potom musela následovat izolace jeho ostatků. Byl odkázán k jiným mrtvým, ke všem předkům. Starověká pohřebiště byla místy nedotknutelnými, nikdo nesměl narušovat klid zemřelých. Byla tedy stálá, přenášení těl bylo nemyslitelné. Tak to do dnes chápou i Židé.

Situace se výrazně změnila s příchodem křesťanství. Zhruba od 6. století n. l. začala být pohřebiště zakládána u lidských sídel, mnohdy přímo uprostřed měst a vesnic. Dřívější obavy z nebožtíků, které byly důvodem pro odsunutí míst jejich posledního odpočinku za životní prostor pospolitosti živých, se vytratily. Hřbitovy se staly místy veřejnými, nezřídka i velice rušnými, byly využívány při pořádání jarmarků, někdy to byla dokonce veřejná shromáždění, korsa, skladiště, ba i místa milostných schůzek, maškarád a produkcí kejklřů. Země zemřelých tvořila se světem živých jeden celek.

Ranému křesťanství se jevilo jako nejvýhodnější být pohřben přímo ve svatozátku, mezi jeho zdi. To mělo zajistit, že se na zemřelé nezapomene, vylepšovalo to vyhlídky na vzkříšení při Soudném dni.

A když kostely nestačily pokrýt žádosti o pohřbení ve svých zdech, začaly vznikat hřbitovy v jejich bezprostřední blízkosti. Naději na zmrtvýchvstání ještě více posilovalo pohřbení u ostatků svatých. V nejstarších křesťanských dobách byli za svaté pokládáni všichni věrní, stačilo tělo uložit poblíž ostatních mrtvých bratrů. Teprve později, s počátkem kultu svatých, vznikla potřeba pohřbit tělo v blízkosti ostatků svatých v dnešním slova smyslu. Stačilo uložit do kostela jen část jejich těl, aby tato podmínka byla splněna; středověk si nekladl za cíl zachovat tělo v celku. Aby mohlo být tělo svěťce převezeno do vzdálených míst a uloženo do několika svatozátek, muselo být svým způsobem konzervováno. Mohlo být čtvrceno, opečeno vřelou vodou, maso bylo odděleno od kostí – ty byly považovány za nejcennější část těl. Tato zdánlivě drsná praxe odhlížející od nutnosti zachování celého těla umožňovala uspokojit poptávku po pohřbení v blízkosti svatých většímu počtu zemřelých.

Po celý středověk a raný novověk neměli řadoví zemřelí nárok na stálé místo posledního odpočinku. Exhumace kosterních pozůstatků a jejich přenesení do kostnic bylo jedinou možností, jak vytvořit prostor pro hroby další. Za nejcennější byla pokládána pohřebiště, jimž předcházela pověst,

že v jejich půdě lze dosáhnout obzvláště rychlého rozkladu těla. Tyto „požíračce těl“ měli za zázračné a úsilí být pohřben právě na nich, patřilo k věci cti. Kult neporušitelného hrobu, tak charakteristický pro 19. století a doby následující, středověk ani raný novověk ještě neznal. Teprve od konce 18. století se hřbitovy začaly stěhovat mimo města a hroby se opět staly trvalými.

Vedly k tomu především důvody hygienické. Od pradávna byly hřbitovy spojovány i s jevy nadpřirozenými, hovořilo se o třeskotu kostí v hrobech, podivných hlasech vycházejících z nich, pohybech půdy i náhrobků. Byla hledána souvislost mezi těmito jevy a epidemiemi. Už v 17. století se do těchto debat zapojili i tehdejší lékaři, kteří se odvraceli od dosavadní pohřební praxe.

Závěr 18. století přinesl výraznou změnu, u nás k ní došlo za vlády Josefa II. V roce 1783 bylo pražské lékařské fakultě uloženo, aby vypracovala odborný podklad pro zřízení nových pražských

hřbitovů – dvorským dekretem bylo totiž zakázáno pohřbívat zemřelé na starých hřbitovech ve městech. Pod odbornou zprávou byl podepsán Josef Gottfried Mikán, profesor botaniky a chemie na lékařské fakultě pražské univerzity. Právě on stanovil celkovou rozlohu nových hřbitovů, určil také, jaké hloubky mají dosahovat nově pořizované hroby nebo jaké mají být mezi nimi rozestupy.

Nová záplava náhrobků a křížů šířící se po stráních a polích za městy nabrala až ikonickou povahu, stala se inspirací pro romantické básníky. Vznikala také pohřebiště určená jen pro vymezené skupiny lidí, ať už třeba pro významné osobnosti společenského života typu vyšehradského Slavína, pro aristokratické rody nebo služebnictvo ze šlechtických panství. V této době už hřbitov přestal být centrem společenského dění, začal připomínat park se stromy a květinovými záhony, teď se nad ním rozprostřelo ticho, převládla pieta.

Lesní hřbitov pro pohřbívání zaměstnanců šternberského panství v Zásmukách

HŘBITOVNÍ SYMBOLY

Náhrobky dnešní doby mnoho prostoru k přemítání o symbolice nenabízejí: povětšinou strohé kamenné desky jen se jmény, pouze občas se na nich ukáže kříž nebo rozkvetlá růže, výjimečně tvář zemřelého. Na kolumbáriích už není ani to. Nemyslím, že o mnoho lepší to bývalo v dobách dřívějších, hroby nejchudších symboly také neoplývaly. Přesto procházka po starém hřbitově nás může překvapit bohatostí na náhrobkách vyobrazených motivů. S těmi však už můžeme mít problém, časy se změnily, některým z nich dnes až tak úplně nerozumíme – kříž známe, symboliku lebky v souvislosti se hřbitovem nejspíš

pochopíme také. Ale proč je tu kotva, klavíro nebo ryba?

Vypsání a vysvětlení všech symbolů objevujících se na našich pohřebištích by vyplnilo knihu vskutku obří, na tomto místě čtenáři představíme jen jejich krátký výběr opatřený stručným vysvětlením jejich významů. Seznámíme se s figurálními motivy, se zobrazením zvířat i věcí, velmi rozsáhlá je rovněž symbolika rostlinná. Symbolická sdělení nám v některých případech pomůže pochopit také lidová slovesnost a umělecká literatura.

Staré náhrobky jsou přinejmenším hodnotnými kulturními doklady vyprávějícími o lidech i době svého vzniku. Nezřídka jsou však také jedinečnými uměleckými díly, která si zasluhují náš zvýšený zájem; ty nejcennější jsou už dnes památkově chráněné.

Autory dochovaných náhrobků bývali obvykle místní kameníci a sochaři, řada z nich je dávno zapomenuta, jejich jména jsou ztracena. O jiných je však stále možné sepsovat uměnovědné studie a zakázky na zhotovení náhrobků dostávali i opravdoví mistři. Na náhrobcích prostých i vznešených bývají dobře patrné proměny dobových ideových proudů i jednotlivých historických slohů, na barokních či empírových náhrobcích je možné studovat dějiny umění stejně dobře jako na uměleckých dílech uložených v muzeích a galeriích.

*nahoře: Barokní náhrobek, Kamenický Šenov
naproti: Empírové náhrobky,
Brandýs nad Labem
dole: Kubistický náhrobek, Olšany*

Rodina
Franzova
1805

JOSEF
CALLIGY

JOSEF
CALLIGY

Podoba samotných náhrobků je proměnlivá a jejich typologie složitá. Nejčastěji je tvoří prostý latinský kříž nebo svislá kamenná deska s nápisem podávajícím zprávu o zemřelém, která je více či méně podobná antické stéle. Už zřídka je obelisk, tedy samostatně stojící jehlan, nebo tumba, vyvýšená schránka původně určená pro tělo zemřelého, která se vyznačovala zdobnou svrchní deskou, někdy i se sochou zesnulého. Vzácný je tvar antického sarkofágu, což byla původně schránka k uložení rakve stojící na nohách či pilířích, nebo umělecky ztvárněná rakev. Na kostelních a hřbitovních zdech najdeme nezřídka náhrobníky, kamenné desky

původně uložené horizontálně v kostelích nad hroby. Zcela specifickými architektonickými díly jsou potom rodinné hrobky a pohřební kaple, ale také márnice a kostnice.

A to vše je pokryto symboly, výjevy nesmírně různorodými, které doplňují písemná sdělení na hrobech a zdech o další významy. Pronikání do jejich tajemství je podmanivým dobrodružstvím.

*naproti: Náhrobníky, Kouřim
dole: Náhrobek Tumba, Praha,
Starý židovský hřbitov*

LIDSKÉ TĚLO

Lidská postava je na náhrobnících a náhrobcích zpodobňována velmi často, tedy zejména na pohřebištích křesťanských. Židé ctili starozákonní příkaz nezobrazovat modly („Neučiniš sobě rytiny“), proto na starých židovských náhrobnících (macevách) lidskou postavu najdeme jen výjimečně.

Postava, busta nebo portrét může na náhrobnících křesťanských hřbitovů i na starých náhrobnících zachycovat podobu samotného zemřelého, lze ji však vztáhnout i na řadu božstev, světců, osob a významů dalších. Na náhrobnících se od konce 18. století mohou objevovat i pozůstalí, většinou jsou to truchlící postavy modlící se u kříže, mohou zde být zobrazeni muži, ženy i jejich potomci, včetně novorozenců – jsou to tedy až jakési rodinné portréty. Mezi reálnými postavami se mohou objevovat také andělé nebo postavy mýtické.

Mimořádná pozornost byla v minulosti přikládána mrtvému tělu, jeho podoba

a především změny, k nimž na mrtvole dochází, byly v raném novověku častým námětem uměleckých i vědeckých děl. Věda 17. století byla přesvědčena, že proměny mrtvého jsou známkou pokračování jeho existence. Věřilo se v možný růst vlasů, nehtů a zubů zemřelých, bylo pozorováno, že kůže mrtvého stále produkuje pot. Rovněž krvácení mrtvých bylo často zmiňovaným jevem, obzvláště u obětí vražd, v jejichž blízkosti se znovu objevil vrah. Dodnes běžné rčení „budiž ti země lehká“ je vlastně jedním z posledních reliktnů dob, kdy byla mrtvému přiznávána určitá forma dalšího života.

Mrtvých těl se používalo i k výrobě léčiv, a to nejen magických. Pouhý dotek mrtvé ruky prý mohl nemocné uzdravovat, pot zemřelých byl vhodným lékem na hemoroidy. Kostí sloužily jako profylaktický amulet, s oblibou je nosívali žoldnéři, a ze spálených kostí se míchaly nápoje lásky. Obzvláště důležitý diagnostický význam

byl přičítán tzv. božské vodě, která se připravovala z mrtvých těl destilací. Dokonce i pouhé šaty, které měl předtím nebožtík oblečený, dokázaly tišit bolest hlavy, své léčebné uplatnění měla i hlína z hrobů.

Kromě těchto pozitivních účinků mohlo v některých situacích mrtvé tělo i škodit: ženám údajně zastavovalo menstruaci, rozdrčené kosti v pivu činily z pijáků zločince.

Pouhý opar, jenž se zvedal ze hřbitovů, byl schopen na poli zničit čerstvou obilnou setbu. A když byl do dřeviny zaražen hřebík z rakve, bylo jisté, že uschne. Tyto neuvěřitelnosti se objevovaly ještě na začátku 18. století i v lékařských statích, v lidovém podání i literatuře se udržely ještě déle.

ANDĚL

Dětská nebo mladická postava s křídly bývá zpodobněním anděla. V obecném povědomí jsou andělé považováni za ochránce lidí, za prostředníky mezi Bohem a lidmi, za zvěstovatele boží vůle. Objevují se v mnoha podobách na náhrobcích křesťanských, stejně jako židovských.

Mohou představovat přímluvce za duši zemřelého, pak je jejich výraz většinou zasmušilý nebo melancholický. Truchlíci andělé jsou někdy zpodobněni s pochodní života skloněnou k zemi, často s nakloněnou hlavou a smutkem ve tváři, nebo s rukou obepínající kamennou urnu. V raně novověké architektuře nejsou vzácné ani andílčí okřídlené hlavičky, známé z výzdoby barokních kostelů i zdí márníc.

Jako muž s černými křídly bývá představován řecký bůh smrti Thanatos, jehož bratrem byl bůh spánku Hypnos. Někdy v ruce nese dohasínající nebo už zhaslou pochodně. Přichází si pro smrtelníky, když vyprší jejich čas určený osudem, a odnáší je do podsvětí, kde je odevzdá Hádovi, vládci podsvětí.

V podobě starce bývá zobrazován Anděl smrti. Podle židovských a islámských tradic se anděl smrti (Israfil, Asrael) zjevuje jako zvěstovatel smrti. V islámském světě je představován jako Alláhův posel, jenž stojí při jeho trůnu a zvedá ze země opadané listy ze stromu světa, na nichž jsou napsaná jména lidí, kteří mají zemřít. Pak na sebe vezme některou ze svých pozemských podob a odejde ohlásit lidem jejich smrt. Odkazy na Anděla smrti, původně tedy postavy blízkovýchodní, se objevují i v evropském umění výtvarném, ale také v literatuře, u nás například u Julia Zeyera, Jaroslava Vrchlického nebo Františka Halase.

*nahoře naproti: Anděl, Starý Rožmitál
 dole naproti: Anděl, Kouřim
 nahoře Anděl s pochodní, Kamenický Šenov*

DÍTĚ

Zvláštní skupinu figurálních motivů na hrobech představují postavy dětí. V některých případech nepochybně upozorňují na útlý věk zemřelého, snad nejznámější český náhrobek se soškou „spícího“ děvčátka (tzv. Svaté holčičky) se nachází na pražském Malostranském hřbitově; legendu o ní knižně zpracoval František Kožík už v roce 1943. Podobné náhrobky jsou však rozesety po celém Česku, najdeme je například na hřbitově v Kouřimi, Kostelci nad Černými lesy, Poděbradech, Novém Bydžově, Turnově, ve Světlé nad Sázavou i jinde.

Podoby dětí se objevují také na hrobech židovských, na nichž je lidské tělo vyobrazováno jen výjimečně. Zde byl tento motiv zaznamenán už v 17. století, kdy byl pravděpodobně v oblibě největší.

Dětské tělo patří také takzvaným putti, což jsou zpravidla neokřídlené, někdy však i okřídlené dvojice dětí rozšířené ve výtvarném umění především v období baroka a rokoka. Na náhrobcích většinou jedno z dětí nařiká a druhé je utěšuje,

v jejich blízkosti se může objevovat lebka, přesýpací hodiny nebo i další symboly pomíjivosti a smrti. Osamělý plačící putto býval na náhrobcích většinou ztělesněním Melancholie.

Mimořádný a dnes již jen vzácně dochovaný náhrobní motiv představuje dítě pouštějící mýdlové bubliny. Ve výtvarném umění se objevoval už v 15. století a byl jedním z metaforických vyjádření myšlenky *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (marnost nad marnost a všechno je marnost) – hmotné lidské tělo je přirovnáno ke stejné pomíjivé mýdlové bublině.

Vanitas vanitatum je vyjádřením postoje ke smrti, který se zřídka přílišného lpění na životě, vidí smrt ve středu všech

věcí. Byl charakteristický především pro raný novověk, tedy pro dobu, v níž se rodil kapitalismus. Chtěl-li podnikavý člověk kumulovat zisk, musel se smířit s odložením rozkoše do budoucnosti, zaujmout asketičtější přístup k životu.

naproti nahoře: Dítě z Kamenického Šenova

naproti dole: Svatá holčička z Kouřimi

nahoře: Putti s lebkou a hodinami, Zákupy

dole: Dítě pouštějící bublinu, Kamenický Šenov

KOSTLIVEC, UMRLEC

I když byla postava kostlivce ve výtvarném umění zobrazována už v antice, v raném středověku je dohledatelná podstatně hůře. Častěji se objevuje až od 11. století, kdy vznikaly první veršované skladby pojednávající o posmrtném osudu duše a těla, v nichž už nechyběli ani červi a tělesné tlení. Do výtvarného umění se tlející mrtvola přelila zřejmě až ve 13. století, kostlivec se objevil ještě později, častý byl v raném novověku. Od druhé poloviny 18. století bylo zachycení mrtvého těla s patrnými známkami rozkladu na náhrobcích už opět jen ojedinělé, zemřelí na hrobech obvykle vystupovali ve své neproměněné podobě, někdy dokonce v životní velikosti.

Ve středověkém a raně novověkém umění je možné se setkat s několika motivy, v nichž mrtví komunikují se živými. Dobře známá je promluva mrtvého k živým ve formě nápisu, která živé ujišťuje, že to, co jsme my, budete i vy, to, co jste vy, byli jsme i my.

Literatura a výtvarná umění znají několik variant námětu přímého setkání živých a mrtvých. Osoby, obvykle vracející se z cest, potkají tři mrtvé, anebo jsou živým předvedeny otevřené rakve s mrtvolami.

Tanec smrti byl další častou formou zobrazující kontakt mrtvých se živými. Tanečník, který odvádí živé, původně představoval mrtvolu, kterou se záhy stane každý živý člověk. Až koncem 15. století se tento tanečník nebožtík s vyzáblým tělem proměnil na personifikovanou Smrt, na kostlivec. V této podobě se se Smrtí setkáme v bamberském vydání literárního díla Oráč z Čech z roku 1460 a od vynálezu knihtisku se šířil Tanec smrti i ve formě knih s dřevoryty. Známý je jistě především Tanec smrti Hanse Holbeina mladšího

z dvacátých let 16. století. Teprve nedávno byl zrestaurován cyklus maleb Tance smrti na chodbě barokního špitálu v Kuksu. Legenda o setkání třech živých s třemi mrtvými je zase zachycena v Mouřenci u Anína.

České země jsou údajně jedinou oblastí střední Evropy, v níž se do dnešní doby dochovaly všechny hlavní náměty pozdně středověké ikonografie personifikované Smrti.

*naproti nahoře: Nápis na hřbitovní bráně
v Panenském Týnci*

naproti dole: Kostlivec v Kamenickém Šenově

LEBKA

Podle židovské a křesťanské tradice je smrt Bohem uložený trest Adamovi, Evě a jejich potomkům za spáchání prvotního hříchu. Od 13. století bylo ve výtvarném umění běžné zobrazení Adamovy lebky ležící u paty kříže, objevovalo se samozřejmě také na náhrobcích. Lebka, mnohdy ještě s překříženými hnáty, však mohla být umístěna v různých částech náhrobků, dokonce i na jejich zadní straně, eventuálně také ve výzdobě márníc (Zápy) a kostnic (Sedlec).

Lidská lebka – někdy ještě dekorovaná břechtanovým věnečkem, jindy v doprovodu hada či ropuchy, na hřbitovech dosti často ve společnosti andílků, dětí nebo personifikované Ctnosti – bývá emblematem středověké připomínky na smrt *Memento mori*. Původně se snad jednalo o parafrázi nebo reminiscenci na Horatiovo rčení

o rychlé smrti *Memento cito mors venit*. V některých církevních řádech bylo *memento mori* používáno jako heslo a pozdrav.

nahoře Lebka s hnáty, Brandýs nad Labem
dole: Putto a anděl s lebkou, Zákupy

MUŽ

Ústřední postavou křesťanství je Ježíš Kristus. V novověku býval většinou zpodobňován jako mladý vousatý muž, stojící a žehnající. Už od raně křesťanských dob byl také zobrazován jako dobrý pastýř se ztracenou ovci, nebo nesoucí kříž. Kristus na kříži bývá na náhrobcích zpravidla oblečen jen do bederní roušky, jeho tělo je na kříž přibito čtyřmi hřeby a nezřídka je korunován trnovou korunou. Jindy je oděn do tuniky.

Na náhrobcích se objevují rovněž patroni zemřelých, například svatý Václav s knížecí korunou, štítem a praporem, Jan Nepomucký s křížem v ruce a pěti hvězdami kolem hlavy, svatý Antonín s lilií a Ježíškem v náručí, ale i další světcí. Čtyři modlíci se nebo prosící muži u paty kříže mohou zachycovat čtyři evangelisty.

V podobě vyzáblého starce býval vzácně zobrazován i Charón, tedy božstvo trestající nepřátele bohů a zároveň hrůzné stvoření čekající u brány do podsvětí na duše, kterým nezřídka zasazuje smrtící ránu. Převážel mrtvé na loďce do podsvětí. Na náhrobcích býval zobrazován jako vyzáblý a nevládný stařec, také jako okřídlený démon s dvojitou sekyrou, kladivem nebo veslem v ruce.

*nahoře: Kristus na kříži, Zákupy
dole: Kristus dobrý pastýř, Číhošť
na další straně: Svatý Václav, Chleby*

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Funerální turistika***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.